

М.П. Оспанбаева^{1*}, Г.У. Оралымбетова¹, С.Ш. Алимбекова²

¹ М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, ҚР, Тараз қ.
² Қ.А. Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университеті, ҚР, Түркістан қ.

НӘТИЖЕГЕ БАҒДАРЛАНҒАН ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Андатпа

Мақалада нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру үрдісі психологиялық қатынас теориясы аясында қарастырылады. Қосымша білім беру үрдісін негізгі оқу іс-әрекетіне жанама ықпал ететін, қосалқы қызмет ретінде қабылдау, оның нәтижеге бағдарлану қуатын әлсіретеді. Қалыптасқан тенденцияны қайта қарау және қосымша білім беру үрдісіне қатынасты өзгерту – жүйе қолданушыларын қанаттандырып, олардың шығармашылық әлеуетін дамыту негізі.

Балаларды қосымша біліммен қамтамасыз ету өзектілігі олардың бос уақыттарын ұйымдастыру маңызы және тиімді әлеуметтену факторы сынды міндеттермен шартталады. Мұндай қатынасты баланың қызығушылығына негізделген шығармашылық іс-әрекетпен алмастырған жағдайда, қосымша білім беру нәтижелілігі артады.

Қосымша білім берудің психологиялық стратегиясы ретінде, нәтижеге бағдарлану міндетіне қатынасты өзгерту ұсынылды. Педагог балада нақты дағдының қалыптасуына немесе жемісті әрекет өніміне жету құлшынысына қарағанда, орындау-жасау үрдісіндегі оқушы жағдайына ден қоюды басымдық ретінде жоспарлауы тиіс. Жаңа міндеттерді жүзеге асыру барысында және үйрену-жаттығу үрдісінде баланы қызықтыру, іс-әрекетке жұмылдыру, шабыт, рахат күйіне түсіру арқылы, шығармашылық кеңістіктің орнығуына күш жұмсауы шарт.

Нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру психодидактикалық стратегияларына дифференциация және инклюзия қағидаларын ұстану қарастырылды. Оқушылардың қызығушылық және қабілет ерекшеліктерінің негізінде, қосымша білім берудің жеке траекторияларын құру нәтижелілігі зерттелді. Эксперимент Жамбыл облысы және Тараз қаласының қосымша білім беру ұйымдарында жүргізілді. Зерттеу қорытындысы педагог-психологтардың облыстық семинары-кеңесінде баяндалды. Берілген мәселеге білім беру саласындағы өкілетті органдар мен жалпы жұртшылықтың назарын аудару арқылы, стереотипке айналған бірқатар шарттарды өзгертудің оңтайлы жолдары ұсынылды.

Түйінді сөздер: қосымша білім беру, нәтижеге бағдарлану, қатынасты өзгерту, шығармашылық әлеует, психологиялық қолдау, ынталандыру, стратегия.

М.П. Оспанбаева^{1*}, Г.У. Оралымбетова¹, С.Ш. Алимбекова²

¹ Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, РК, г.Тараз

² Международнoй казахско-турецкий университет им. Х.Яссави, РК, г.Туркистан

*Omachabbat@mail.ru

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ РЕЗУЛЬТАТО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье процесс результатоориентированного дополнительного образования рассматривается в рамках теории психологической относительности. Принятие дополнительного образования в качестве вспомогательной деятельности к основному образованию, ослабляет его результатоориентированный потенциал. Изменение отношения к дополнительному образованию и пересмотр сложившейся тенденции – есть основа развития творческой результативности учащихся данной сферы.

Актуальность обеспечения детей дополнительным образованием, обусловлена такими задачами, как значимость организации досуга и фактором эффективной социализации. Если данную обусловленность заменить творческой деятельностью, ориентированной на интерес ребенка, то эффективность дополнительного образования повысится в разы.

В рамках настоящего исследования была предложена гипотеза о трансформации отношения к результато-ориентированной задаче дополнительного образования. В качестве приоритета рекомендуется держать фокус на состоянии учащегося, в процессе созидания, а не на определении

продуктивности и измерения действия. Необходимо прилагать усилия для создания творческого пространства; и задача педагога состоит в том, чтобы способствовать проявлению творческих составляющих, таких как вдохновение, интерес, вовлеченность, удовлетворение и т.д.

В качестве психодидактических стратегии результат-ориентированного дополнительного образования, рекомендованы соблюдения принципов дифференциации и инклюзивности, что в конечном счете приводят к созданию индивидуальных траекторий дополнительного образования, с учетом интересов и способностей учащихся. Эксперимент проводился в организациях дополнительного образования Жамбылской области и города Тараз. Результаты исследования были представлены на областном семинаре-совещании педагогов-психологов, где были предложены оптимальные пути трансформации ряда условий, ставших стереотипами.

Ключевые слова: дополнительное образование, результат-ориентированное обучение, трансформация, творчество, потенциал, психологическое сопровождение, мотивирование, стратегия.

M.P. Ospanbayeva^{1}, G.U. Oralymbetova¹, S.Sh. Alimbekova²*

¹ M.H. Dulati Taraz State University, Republic of Kazakhstan, Taraz

² International Kazakh-Turkish University named after H.Yasavi, Turkestan

*[*Omachabbat@mail.ru](mailto:Omachabbat@mail.ru)*

PSYCHOLOGICAL STRATEGIES FOR RESULTS-ORIENTED ADDITIONAL EDUCATION

Abstract

The result-oriented process of additional education is considered within the framework of the theory of psychological relations in the article. Accepting the process of additional education as a secondary activity that indirectly affects the main educational activity, weakens its ability to focus on results. Revising the established trend and changing the attitude to the process of additional education is the basis for satisfying system users and developing their creative potential.

The relevance of providing children with additional education is determined by such tasks as the importance of organizing their free time and the factor of effective socialization. If this relationship is replaced by the creative activity based on the child's interest, then the effectiveness of additional education will increase.

It was proposed to change the attitude towards the task of being oriented to the result as a psychological strategy of additional education. The teacher should plan as a priority to respond to the situation of the learner in the process of performing and creating, rather than forming a specific skill in the child or the desire to achieve a fruitful action product. During the implementation of new tasks and in the process of learning and training, it is necessary to make efforts to establish a creative space by engaging the child, mobilizing in activities, inspiring and bringing to a state of pleasure.

Compliance with the principles of differentiation and inclusiveness was taken into account in result-oriented psychodidactic strategies of additional education. The effectiveness of creating individual trajectories of additional education, taking into account the learners' specific interests and abilities have been studied. The experiment was conducted in additional educational organizations of Zhambyl region and Taraz city. The research results were presented at the regional seminar-council of pedagogues-psychologists. Optimum ways to change a number of conditions that have become stereotypes have been proposed by drawing the attention of the authorized bodies in the field of education and the general public to this problem.

Key words: additional education, result orientation, attitude change, creative potential, psychological support, encouragement, strategy

КІРІСПЕ

Әлеуметтік дағдыларды меңгеру құндылығы жоғары қазіргі заманда, ата-аналар үшін, нақты нәтижелер мен мақсаттарға жетуге бағдарланған қосымша білім беру үрдісінің маңызы зор. Өйткені ол, баланың күнделікті өмірінде қолданатын дағдылар мен болашағына қажетті іскерліктерді нақты бағдарлама негізінде, кезең-кезеңімен, жүйелі түрде үйренуге бағытталады. Тиісті нәтижеге жету үшін, қосымша білім беру үрдісі, нақты мақсаттар шеңберінде ұйымдастырылған сабақтарды – балалардың жоспарлы іс-әрекеттерін қамтиды.

Жаһандық өзгерістер мен сала тұтынушыларының сұраныстарына сәйкес, қосымша білім беру бағдарламалары жүйелі түрде толықтырылып, жаңартылып отырады. Өйтсе де білікті мамандардың жетіспеушілігі, саланы қаржылық қамтамасыз ету мәселелері, үйлестіру жұмыстарының құрылымдалмауы сынды ұйымдастырушы жағдайлар қосымша білім беру сапасына айтарлықтай әсер етеді. Қолданыстағы бағдарламалардың тиімсіздігі оқушылардың үйірме жұмыстарына қызықпауынан және танымдық сұраныстары мен рухани-шығармашылық

қажеттіліктерінің қанағаттандырылмауынан көрінеді. Соңғы 10 жылдағы зерттеу мәліметтері қосымша білім беру үрдісінің психологиялық жағдайларының бірнеше қырларын ашты:

- баланың тұлғалық ерекшеліктерінің қалыптасып, дамуы және әлеуметтену үрдісіне ықпалы туралы О.С. Батурина, Н.С. Белобородова, С.В. Пихтовников, В.А. Иванюшина, Д.А. Александров зерттеулері [1-3];

- икемділіктер мен дағдылардың ерекшеліктері және оқу жетістіктерін дамытудың психологиялық шарттары мен мәселелері туралы К.В. Павленко, К.Н. Поливанова, А.А. Бочавер, Е.В. Сивак, Н.А. Жирова, Ю.В. Малова, П.В. Зуев, С.Я. Трусова еңбектері [4-6];

- бала әлеуетін арттыру үрдісіндегі педагог және қосымша білімнің рөлі мен мәселелері туралы Ю.В. Лебедева, О.И. Герасимова, А.А. Зверева, О.С. Батурина, С.В. Пихтовников, О.Ф. Ковшикова, Е.С. Булат зерттеулері [7-10].

Бүгінгі таңда қазақстандық қоғам алдында және ең бастысы – қосымша білім беру ұйымдарының алдында тұрған үлкен міндеттердің бірі, өз ата-аналарына қарағанда жаңа жағдайда өмір сүруге қабілетті, ел мүддесіне қызмет ететін, мәселелерді оңтайлы шешуге дайын жаңа заман адамдарын қалыптастыру. Ол үшін жас өскіндердің көзқарастарын басқаға емес, ең бірінші орында өздеріне аударудың психологиялық маңызын негіздеу өзекті. Қосымша білім беру жүйесінің нәтижеге бағдарланған моделін әзірлеу және іске асыру үрдісіндегі ең бастысы – оны тұлғаны дамытуға бағыттау; мәселен, оқушы назарын өзі таңдаған саласы бойынша үлгі тұтарлық ғаламдық ауқымдағы тұлғаларға бағдарлай отырып, өз болмысымен және жетістіктерімен сәйкестендіру. Жаңа есейіп келе жатқан жас адамның жеке қасиеттерінің мазмұнында ұтқырлық, бастамашылдық, шығармашылық, іскерлік қарым-қатынас, ойлаудың икемділігі сынды заманауи әлеуметтік қабілеттердің болуы құптарлық. Сондықтан, нәтижеге бағдарланған қосымша білім беруді ұйымдастыруда құзыреттілік қатынасты дамытуға қарағанда, құндылықтық қатынасты ұстану дұрыстығы болжанады: адами қатынас және өзара қолдау; жанашырлық; кісі жетістігін тани білу, мойындау және қабылдау; жасампаздық; таңдау еркіндігі; дәстүрлер сабақтастығы сынды құндылықтарды жүзеге асыруды көздеген психологиялық-педагогикалық стратегияларға басымдық беру.

Жоғарыда берілген зерттеулерге шолу барысында, нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру үрдісінің, тәрбиеленушілердің шығармашылық әлеуетін арттыруға, өзара қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға, өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі реттеу мүмкіндіктерін жетілдіруге оң ықпал ететіні анықталды. Дегенмен, оның барынша нәтижелі болуы үшін, қосымша білім беру үрдісін психологиялық қатынас теориясы негізінде құру тиімділігі жорамалданады. Мұндай болжам жасауға В.Л. Хайкин, Р.Р. Гасанова зерттеулері негіз болды [11-12].

Өйткені, қосымша білім беру жүйесіндегі тұлғаға бағдарлану концепциясының алғышарты қатынас мәселесі болып табылады. Демек, педагогтың тәрбиеленушінің психологиялық жағдайын назарда ұстап, оны қызықтыру, іс-әрекетке жұмылдыру, шабыт, рахат күйіне түсіруді басымдық ретінде жоспарлауы – балаға қатынасы. Осылайша шығармашылық ахуалды арттыруға негізделген жайлы орта, қауіпсіз кеңістік қалыптастыруға күш жұмсау арқылы, қосымша білім беру нәтижелілігі артатыны болжанады.

Психологиялық қатынасты жақсарту аясында қалыптасқан жайлылық оқушылардың психикалық процесстерін жандандырады. Ал, танымдық қабілеттер мен қосымша білім берудің адамның ересектік кезеңіне әсері туралы Уильям С. Кремен, Асад Бек, Джереми А. Элман, Даниэль Э. Густавсон, Чандра А. Рейнольдс, Син М. Ту, Марк Э. Сандерсон-Чимино, Мэттью Паниззон, Ээро Вуоксимаа, Розмари Туми, Кристин Феннема-Нотестайн, Дональд Дж. Хаглер, Дж. Бин Фанг, Андерс М. Дейл, Майкл Дж. Леонс, Кэрл Э. Франц зерттеулерінде үздік дәлелдемелер келтірілген [13].

Қосымша білім беру үрдісіндегі психологиялық мәселелерді ажырату арқылы, оларды еңсеру стратегияларын анықтап, нәтижеге бағдарлану әлеуетін арттыру мүмкіндігі жоғарылайды. Сондықтан, жоғарыда аталған зерттеулердегі психологиялық мәселелер қатары ұсынылады: шамадан тыс жүктеме нәтижесінде психоэмоциялық күйзеліс туындау қатері; басқаның жетістігімен салыстыру арқылы, өз нәтижесіне қанағаттанбаудан туындайтын «толымсыздық кешені»; қосымша білімді жеке уақытты шектеу және әлеуметтік оқшаулау ретінде, жаңсақ қабылдау салдарынан пайда болатын агрессиялар; ата-аналар мен педагогтардың жоғары талаптары мен үміттері түрткі болатын психологиялық қысым; тек нәтижені бағалауға ұмтылу әсерінен болатын, табыстың бұрмаланған көрінісінен туындайтын қанағаттанбау және бақытсыздық сезімдері; демалыссыз жаттығу негізінде, шаршап-болдыруға

әкеп соғатын күйзеліс немесе «күю». Аталған психологиялық мәселелерді қосымша білім беру үрдісіндегі міндетті немесе шартты келеңсіздіктер ретінде қабылдамаған жөн. Баланың жақындары тарапынан қолдау көрсетіліп, қосымша білім жүктемесі мен өмірінің басқа жақтары арасында тепе-теңдік орнатылған жағдайда және оң психологиялық қатынас аясында оларды реттеу мүмкіндігі туындайтыны сөзсіз.

ЗЕРТТЕУ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Қосымша білім беру ұйымдарында нәтижеге бағдарланған оқытудың психологиялық стратегияларын зерттеу үрдісінде келесі тәжірибелік және жалпығылыми әдістер қолданылды: сабақ барысында бақылау, сабақтан тыс уақытта сұхбаттасу, сыналушылардың жемісті іс-әрекет нәтижелерін талдау, зерттеу барысында алынған деректерді өңдеу, эмпирикалық ақпараттарды салыстыру, зерттеу нәтижелерін қорытындылау.

Зерттеуге қосымша білім беру ұйымдарының тәрбиеленушілері, педагогтары, психологтары және ата-аналар қатысты. Зерттеу жұмыстары Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының «Мектеп олимпиадаларын және мектептен тыс іс-шараларды өткізетін облыстық орталығы» коммуналды-мемлекеттік мекемесінде (КММ) 2023-жылдың екінші жартысында басталып, 2 тоқсан бойы жүргізілді. Анықтау экспериментінің қорытындысы Жамбыл облысының қосымша білім беру ұйымдары педагогтарының тамыз конференциясында баяндалды; ал қалыптастыру экспериментінің нәтижесі және зерттеу бойынша жалпы қорытынды қараша айында, қосымша білім беру педагог-психологтарына арналған «Нәтижеге бағытталған психологиялық қызмет моделі – ұйымдастырылуы және тиімді әдіс-тәсілдері» тақырыбындағы облыстық семинарда талқыланды.

Қосымша білім беру субъектілерін іс-әрекет барысында бақылау кезеңінде үрдістің нәтижеге бағдарлануының аса маңызды көрсеткіші әрі бірден-бір құрамдас компоненті *бағалау* екені анықталды. Зерттеу базасында бағалау іс-әрекетіне педагог та, оқушы да белсенді қатыса отырып, негізгі сараптауды рефлексия, кері байланыс және критериалды бағалау процедуралары арқылы жүзеге асыратыны белгілі болды. Қол еңбегі, спорт, музыка, бейнелеу өнері және робототехника үйірмелерінде критериалды бағалауға басымдық берілсе, танымдық дамуға негізделген мәнерлеп оқу, шешендік өнер, логика сабақтарында рефлексия мен кері байланыс қатарласа жүретіні байқалды. Бұл – үйірме оқушыларының нәтижеге бағдарлануының тиімді көрсеткіші ретінде анықтала отырып, үйрену және үйрету сапасын жоғарылататын жеке білім беру траекторияларын құру кезінде де өте өзекті бағалау екені анықталды. Осы тұста айтулы физик А.Эйнштейннің «Біз бәріміз – данышпанбыз; ал, егер балықты ағашқа өрмелеу қабілетімен бағаласақ, ол өзін өмір бойы ақымақ санап өмір сүреді» тәмсілінің маңызы зор екені расталды [14].

Сыналушыларды сабақ барысында бақылау және қосымша білім беру субъектілерімен сабақтан тыс уақытта сұхбаттасу кезінде, нәтижеге бағдарлану үрдісі дифференциация мен инклюзия қағидаларын ұстану қажет ететінін көрсетті [15].

Педагогикалық психологияның дидактикалық стратегиялары болып табылатын саралап үйрету технологиясы мен сыналушының даралық даму ерекшеліктеріне негізделі отырып, құрылатын жеке білім беру траекториялары, нәтижеге бағдарлану үрдісінде, педагогтар басшылыққа алатын бірден-бір тәсіл екені белгілі болды. Зерттеу жоспарын құру үшін, осы тәсілдерді қолдану кезінде қандай критерийлерге сүйену маңызды болатыны қосымша білім беру ұйымының педагогтары мен психологтары арасында талқыланды. Нәтижеге бағдарлануды өнімділікпен сәйкестендіру, көп жағдайда оқушы ресурсын тиімді пайдалануға кереғар келетіні – мәселен, көрсеткіш қуалау баланы қажытып, денсаулық және көңіл-күй ахуалына кері әсер ететін жағдайларға әкеп соғатыны анық. Ал, мәселеге екінші қырынан қарап, яғни қосымша білім беру үрдісінің нәтижесі ретінде сыналушы жағдайына – оның психологиялық ахуалына басымдық беру, ұзақ мерзімді жетістікке жетелейтін табыс стратегиясы екені тұжырымдалды. Мұндай дилеммаға қосымша білім беру үрдісі тұтынушыларының заңды өкілдері – ата-аналардың қатынасын анықтау үшін, олармен сұхбаттасып, сауалнама жүргізілді. Дәл осындай сауалнама үйірмелердің педагогтары арасына да таратылды.

Нәтижеге бағдарлану үрдісінің психологиялық стратегиясы ретінде құндылық бағдарды айқындау маңызы тұжырымдалып, оның мазмұны қосымша білім беру субъектілерін құрметтеу, қолдау, қызықтыру болып белгіленді. Ал, жеке білім беру траекториясын құру критерийлері сыналушылардың қызығушылығы мен қабілет ерекшеліктерін негізге алуы тиістігі айқындалды.

Зерттеу болжамына сәйкес, эксперимент алаңында нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру үрдісіне қатынасты өзгерту міндеттері қарастырылып, талданды. Педагогтардың оқушы жетістіктеріне ұмтылысы мәселені тар мағынада зерделеу салдары екені дәлелді мысалдармен негізделіп, табыс стратегиясы ретінде балалардың рухани еркіндігі мен шығармашылық бірегейлігін тану концепциясы ұсынылды. Ол үшін қосымша білім беру ұйымында жайлы ахуалды қамтамасыз ететін, шығармашылық кеңістікті орнату қажеттігі міндеттелді. Бұл мекеменің материалды-техникалық базасын инновациялық жабдықтаудан бастап, ұстаздардың кәсіби біліктілігі мен педагогикалық шеберлігін қамтамасыз ету, оқыту-үйретудің тиімді әдіс-тәсілдерін қолдану сынды жалпы әкімшілік-шаруашылық іс-шаралардан өзге, қосымша білім беру үрдісіне нақты психологиялық стратегияларды интеграциялауды талап етеді:

- сыналұшыларда үйірме бағытына сәйкес, жаңа дағдылардың қалыптасуы үшін, балама тәсілдерді ұсына отырып, жобалық зерттеу әдістерін баланың жеке қызығушылығы аясында таңдауды қамтамасыз ету;
- жемісті әрекет өнімін жасау үшін, сабақтағы іс-әрекет жоспарын оқушы құлшынысын ескере отырып, құру;
- оқушыларды орындау-көшіру-қайталауға қарағанда, жасау-әзірлеу-дайындау үрдісіне ынталандыру;
- нәтижеден бала жағдайын жоғары бағалау үшін, үнемі оның тыныс алуын бақылау, зейінінің бағытын назарда ұстау және орта ахуалына ден қою;
- жаңа міндеттерді жүзеге асыру барысында, баланы қызықтыруды басымдық ретінде жоспарлау;
- жаттығу үрдісінде, оқушыны іс-әрекетке жұмылдыруды шабыттандыру арқылы жүзеге асыруды әдетке айналдыру;
- оқушылардың өздері орындаған іс-әрекеттерінен шығармашылық ләззат алу, рахаттану және жолдасы жасаған өнімге сүйсіну күйіне баулу.

Балаларды қосымша біліммен қамтамасыз ету өзектілігі олардың бос уақыттарын ұйымдастыру маңызы және тиімді әлеуметтену факторы сынды міндеттермен шартталады; ал нәтижеге бағдарлану – бала қызығушылығына негізделген шығармашылық қатынас арқылы қамтамасыз етіледі.

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТАЛДАУ

Нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру үрдісінің психологиялық стратегияларын зерттеу үшін, ата-аналармен жүргізілген сұхбат барысында, олардың екі мәселеге қатынасы анықталды: қосымша білім беру нәтижесі және одан күтілетін әсер. Осы ретте ұсынылған алғашқы сауал – «Балаңыздың қосымша білім беру ұйымындағы сабақтарының нәтижесі болып табылатын жағдайлардың бірін тандаңыз». Жауап нұсқасы ретінде төрт балама берілді: «Балам мектепте оқытпайтын, бірақ өмір сүру үшін маңызды білімдер мен дағдыларды меңгереді»; «Балам өзінің талантын танытып, қабілеттерін дамытады»; «Балам болашақтағы кәсіби қызметі үшін маңызды дағдыларды игереді»; «Балам мектепке қажетті білімдерін тереңдетіп, жетілдіреді». Сауалнамаға қатысқан 30 ата-ананың 6-ы (20 %) 1-жауап нұсқасын, 7-і (23 %) 2-жауапты, 8-і (27 %) 3-жауапты, 9-ы (30 %) 4-жауап баламасын көрсетті.

Қосымша білім беру ұйымдары субъектілерінің ата-аналарына қойылған екінші сауал: «Бала қосымша білім беру ұйымынан не алуы керек деп ойлайсыз?». Алдын-ала әзірленген 4 жауап баламасы бойынша алынған нәтижелер: «Ләззат, қуаныш, жақсы әсер және тамаша естеліктер» – 6 (20 %), «Құрдастарымен араласу және үлкендермен байланыс» – 8 (27 %), «Денсаулығын нығайту және тәндік дамуын жақсарту» – 7 (23 %), «Жекелеген оқу пәндері бойынша қосымша, тереңдетілген дайындық» – 9 (30 %).

Сұхбат нәтижелерін салыстыра талдау барысында, жауаптардың өзара сәйкестігі анықталды. Мәселен, 2 сауалдың да 1-жауаптары мен 4-жауаптары бірдей нәтиже көрсетті; ал алғашқы сауал мен соңғы сауалдың екінші және үшінші жауаптарының көрсеткіштері алмасып келді. Бұдан шығатын қорытынды – қосымша білім беру үрдісіне деген ата-аналардың қалыптасқан, тұрақты көзқарастарының болуы. Демек, ата-аналардың басым көпшілігі, қосымша білім беру ұйымының нәтижелілігін мектепке қажетті білімдерді тереңдетумен және одан күтілетін әсерді оқу пәндері бойынша терең дайындықпен байланыстырады. Бұдан кейінгі басымдық – кәсіби қызмет үшін маңызды дағдыларды игеру мен айналасымен араласу іскерлігіне берілген. Ал, ең төменгі орында – өмір сүру үшін маңызды дағдыларды меңгеру мен қуанышты күй, жақсы әсерлер бағаланған.

Ата-аналардың пікірлері мен үйірме жеткшілерінің көзқарастарының қаншалықты өзара сәйкестіктерін анықтау мақсатында, келесі сауалнама педагогтардың арасында жүргізілді. Зерттеуге 24 педагог қатысты. Оларға қосымша білім беру ұйымының нәтижелілігін арттыратын міндеттер маңызын ретіне қарай белгілеу ұсынылды: «Білім беру қызметтері нарығында мектеп оқушыларының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету»; «Әр түрлі пәндік салаларда терең білім мен дағдыларды алу үшін жағдай жасау»; «Кәсіби маңызды қасиеттерді қалыптастыру үшін жағдай жасау»; «Еркін дамуы үшін қажетті жеке қасиеттер мен қабілеттерді жетілдіру». Жауап баламаларының аса маңыздысын бірінші орында, ең маңызды емесін соңғы орында белгілеуге нұсқау берілді. Эксперимент базасындағы педагогтар қосымша білім беру нәтижелілігін арттыратын міндеттер басымдығын келесі ретпен бағалады:

- 1) білім беру қызметтері нарығында мектеп оқушыларының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету – 7 (29 %);
- 2) әр түрлі пәндік салаларда терең білім-дағды алу үшін жағдай жасау – 6 (25 %);
- 3) кәсіби маңызды қасиеттерді қалыптастыру үшін жағдай жасау – 6 (25 %);
- 4) еркін дамуға қажетті жеке қасиеттер мен қабілеттерді жетілдіру – 5 (21 %).

Сыналушылар үшін нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру ұйымдарының маңызын анықтауда ата-аналар мен педагогтардың көзқарастары бір жерден шықты. Екі тарап та көрсеткіштерді маңызды деп тауып, нәтижелілікті арттыру мәнін оқушылардың мектептегі үлгерімін жақсартумен және болашақтағы кәсіби бағдарларымен байланыстырды.

Сұхбаттасу қорытындысынан зерттеу концепциясына сәйкес нәтиже ала алмағандықтан, эксперименттік жоспарды жүзеге асыру үшін, қосымша білім беру ұйымының педагогтары мен психологтарына зерттеу бағдары ұсынылып, 2 тоқсан бойы арнайы нұсқаулықпен жұмыс жасау тапсырылды. Нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру үрдісінде жетістікке жетуге қандай психологиялық стратегиялар көмектесетінін анықтау сынақтарын өткізу үшін, оқушылардың жүйке жүйесін тыныштандыру, шығармашылық өнімділікті арттыру және ой-сананы кеңейтуге бағытталған психологиялық стратегияларды қолдану ұсынылды. Эксперименттік жоспарға сәйкес, берілген психологиялық стратегияларды үздіксіз, күнделікті қолдану барысынан күтілетін болжалды нәтижелер:

- ✓ оқу үрдісіне оң әсер етеді – балалардың оқу материалдарын жақсы меңгеруіне және уақытты тиімді пайдалануларына көмектеседі;
- ✓ мәселелерді оңтайлы шешуге дағдыланады – оқушылар қиындықтарды жеңіл еңсереді және қолайлы шешімдер табады;
- ✓ өзара қарым-қатынас жақсарады – сыналушылар басқаларды жақсы түсінетін және сыйлайтын болады.

Экспериментті жүзеге асыру үшін, қосымша білім беру үрдісіндегі заманауи психологиялық стратегияларды апробациялау ұсынылды. Қосымша білім беру субъектілерінің ой-саналарын кеңейту үшін, педагогтарға оңтайлы трансформациялау құралы ретінде геймификацияны қолдану, яғни сабақтарға ойын арқылы дамыту тәсілдерін енгізу міндеттелді. Психологтарға балалардың шығармашылық еркіндігін дамытып, жасампаздық пен шабыт, рухани ләззат сезімдерін өрістетуге құралы ретінде психотерапияның оңтайлы түрлерін (арт-терапия, ойын терапиясы, психодрама, би терапиясы, т.б.) үздіксіз жүргізіп отыру тапсырылды. Үйірме жетекшілеріне сабақтарды тренинг форматында өткізуге басымдық беру және сабақ арасында тыныс алу жаттығулары мен медитация элементерін пайдалануға бағыт-бағдар берілді.

Мұндағы міндет – нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру үрдісіне қалыптасқан қатынасты, А.К. Брудновтың келесі пікіріне сәйкес өзгерту: «Қосымша білім беру саласы мектептегідей болмауы керек; қандай керемет мектеп болса да, әр бала оның шекарасынан шыққысы келеді; ал әр баланың толық білім алуы үшін, міндетті түрде таңдау еркіндігімен, мектеп пәндерінен басқа, кең көлемді эстетикалық және дене тәрбиесі қажет» [16].

Үш ай үздіксіз тәжірибе негізінде, нәтижеге бағдарлану үрдісіне қосымша білім беру ұйымы субъектілерінің көзқарастары өзгерді. Оны зерттеудің келесі кезеңі – бақылау эксперименті нәтижелерінің деректерімен негіздейік. Ата-аналарға «Соңғы уақытта, Сіздің ойыңызша, қосымша білім беру ұйымында қандай өзгерістер болды?» сауалына 4 жауап баламасының бірін таңдау ұсынылды: «мұғалімдердің кәсіби деңгейі артты»; «дарынды балаларды дамыту үшін жағдайлар жасалды»; «өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларға ерекше жағдайлар жасалды»; «оқушылардың өз жетістіктерін көрсету мүмкіндіктері артты».

Сауалнамаға қатысқан 29 ата-ананың 7-і (24 %) 1-жауап нұсқасын, 5-і (17 %) 2-жауапты, 6-ы (21 %) 3-жауапты, 11-і (38 %) 4-жауап баламасын көрсетті.

Дәл осы сауалды педагогтарға қойғанда, алынған нәтиже: 24 педагогтың 8-і (33%) 1-жауапты, 5-і (21%) 2-жауапты, 5-і (21%) 3-жауапты, 6-ы (25%) 4-жауапты таңдады.

Сонымен, эксперименттен кейінгі сауалнама нәтижесін талдау барысында анықталғаны: мұғалімдердің кәсіби деңгейінің артқанын ата-аналардың 24%, педагогтардың 33 % (орташа есеппен 28,5%); дарынды балаларды дамыту үшін жағдайлар жасалғанын ата-аналардың 17 %, педагогтардың 21 % (орта есеппен 19%); өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларға жағдайлар жасалғанын ата-аналардың 21%, педагогтардың 21 % (орташа есеппен 21%); оқушылардың өз жетістіктерін көрсету мүмкіндіктері артқанын ата-аналардың 38 %, педагогтардың 25 % (орташа есеппен 31,5%) көрсеткен.

Анықтау эксперименті мен бақылау экспериментінің қорытындыларын салыстыру барысында, қосымша білім берудің психологиялық стратегиясы ретінде, нәтижеге бағдарлану міндетіне қатынасты өзгерту оң нәтиже беретіні анықталды: құзыреттілікті дамытуға қарағанда, құндылықтық қатынасты ұстану нәтижелілігі артты.

ҚОРЫТЫНДЫ.

Қосымша білім беру үрдісінің нәтижеге бағдарлануы жоғары көрсеткішке бағытталған тиімді үрдіс болып табылады. Дегенмен, нәтижеге бағдарлану, барлық жағдайда дерлік, көрсеткіштермен анықталып, өлшенетін болады. Бұл – қосымша білім беру субъектілерінің әрдайым көрсеткіш қуалап, мезі болуына әкеп соғады. Оның ақыры педагогтар үшін «кәсіби күй» синдромын туғызса, оқушылар үшін шектен тыс жүктеме салдары негізгі оқу іс-әрекетіне салқынын тигізуі әбден ықтимал. Сондықтан, зерттеу болжамы нәтижеге бағдарлану үрдісіне қатынасты өзгерту тетігін ұсынуды қарастырды; нәтижелілік ретінде іс-әрекет салдарын емес, үрдісті тану жоспарланды.

Эксперимент жоспары қосымша білім беру ұйымдарындағы оқу үрдісін ұйымдастыруда психологиялық стратегияларға негізделуді ұсынды. Ол үшін педагогтар мен психологтарға әдістемелік көмектер көрсетіліп, нақты тапсырмалар берілді: оқушылардың жүйке жүйесін тыныштандыру арқылы, ой-саналарын кеңейтіп, шығармашылық еркіндіктерін дамыту. Осы ретте қосымша білім беру үрдісінде геймификацияны кеңінен қолдану және психотерапия, ребефинг, медитация элементерін пайдалану міндеттелді.

Тәжірибелік-зерттеу жұмыстары 2 тоқсан бойы жүргізілді; эксперимент базасындағы үш ай үздіксіз тәжірибе негізінде, нәтижеге бағдарлану үрдісіне қатынас өзгерді. Қосымша білім беру ұйымы субъектілерінің оқушы жетістігін «тап қазір және осы жердегі» міндеттермен өлшеу түпкілікті жеңіс сыйламайтынына көздері жетті. Тұрақты әрі ұзақ мерзімді нәтижеге, жайлы шығармашылық кеңістіктегі оқушының үйлесімді психологиялық ахуалы арқылы қол жеткізу мүмкіндігі расталды. Мұндай жағдайды орнықтыру психологиялық стратегияларды әрдайым және үзбей қолдану нәтижесі болып табылатыны анықталды.

Қосымша білім беру үрдісін психологиялық сүйемелдеу – педагогтың әркез баланың қасынан табылуы, тыңдауы, көмектесуі, қолдауы, жігерлендіруі, жұбатуы, талпынысын қуаттауы, шабытын шыңдап-қанаттандыруы негізінде жүзеге асырылады. Осындай ынталандырулар нәтижесі баланың оқуға деген құлшынысын арттырып, болашағы үшін білім маңызын терең ұғынуға әкеледі; алдына қойған мақсаттарға ұмтылып, кездескен қиындықтарды өз бетінше еңсере алатындай дербестіктерін қалыптастырады; ақыл-ой еркіндігін дамытып, тәуелсіз көзқарас иесі ретінде, рухани кемелдену жолын таңдауына ықпал етеді.

Нәтижеге бағдарланған қосымша білім беру үрдісінде психологиялық стратегияларды қолдану тиімділігін зерттеу нәтижесі оқушылардың үлгерімдерінің жақсарғанын, еңбек өнімділіктері артып, тәртіптерінің оңалғанын көрсетті. Бұл – білім беру үрдісін ұйымдастыру барысында саралап оқыту, даралық ерекшеліктерге негізделе, үйрету және инклюзия қағидаларын ұстанумен байланысты. Оқушыны дамытудың жеке білім беру траекториясын қалыптастырумен байланысты осы жағдай құзыреттілік сипатта емес, құндылық бағдарға негізделе құрылғанда, тиімділігі жоғары болатыны анық.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Батурина О.С., Белобородова Н.С., Пихтовников С.В. Стратегия развития основного и дополнительного образования как одно из условий преодоления барьеров социализации личности // *Образование: традиции и инновации стратегии*. 2013. – № 3(9). – С. 40 – 48.
2. Иванюшина В.А., Александров Д.А. Социализация через неформальное образование: внеклассная деятельность российских школьников // *Вопросы образования*. 2014. – №3. – С. 174 – 196.
3. Голованов В.П. К вопросу о стратегии и тактике современного дополнительного образования детей: через призму тридцатилетнего юбилея // *Про ДОД. Информационно-методический журнал*. 2022. – №1(37). – С. 5 – 14.
4. Павленко К.В., Поливанова К.Н., Бочавер А.А., Сивак Е.В. Дополнительное образование школьников. *Вопросы образования* // 2019. – №2 – С. 241 – 258.
5. Жирова Н.А., Малова Ю.В. Возможность достижения метапредметных и личностных образовательных результатов в процессе обучения по дополнительным программам // *Про ДОД*. 2017. – №5(11). – С. 23 – 38.
6. Зуев П.В., Трусова С.Я. Объективная оценка результатов освоения дополнительных общеобразовательных программ учащимися как средство повышения качества образования в организациях дополнительного образования // *Педагогическое образование в России*. 2015. – №9. – С. 118 – 124.
7. Лебедева Ю.В. Некоторые аспекты влияния дополнительного профессионального образования на повышение потенциала личности человека // *Профессиональное образование в современном мире*. 2016. Т. 6, № 3. С. 428 – 434.
8. Герасимова О.И., Зверева А.А. Свобода дополнительного образования – стезя к профессиональному самоопределению // *Дополнительное образование детей: ресурсы развития. Материалы VI Межрегиональной заочной научно-практической конференции*. – Екатеринбург: ГАНУ СО «Дворец молодежи», 2019. С. 38 – 41.
9. Батурина О.С., Пихтовников С.В. Стратегические задачи дополнительного образования в преодолении барьеров социализации личности у педагогов. *Материалы II Международной научно-практической конференции «Психология труда и профессиональное развитие педагога: актуальное состояние, проблемы и перспективы»* – М.: Научные технологии, 2013. – С. 138 – 141.
10. Ковшикова О.Ф., Булат Е.Ф. Социальная и творческая активность педагогов по воспитанию патриотизма у детей, реализуемая в сотрудничестве образовательной организации и семьей обучающихся. В кн.: С.В. Кривых, А.Д. Абашина *Воспитание и социализация в современной социокультурной среде* // *Сборник научных статей Международной научно-практической конференции*. СПб.: Изд. РГПУ им. Герцена, 2019. – С. 598 – 601.
11. Хайкин В.Л. Психологическая работа в дополнительном образовании // *Вестник практической психологии образования*. 2014. № 2 (39). С. 16 – 21.
12. Гасанова Р.Р. Методологические проблемы изучения персональных траекторий образования в педагогической психологии // *Профессиональное образование в современном мире*. 2020. Т. 10, № 4. С. 4262 – 4270.
13. William S. Kremena, Asad Beck, Jeremy A. Elman, Daniel E. Gustavson, Chandra A. Reynolds, Xin M. Tu, Mark E. Sanderson-Cimino, Matthew S. Panizzon, Eero Vuoksima, Rosemary Toomey, Christine Fennema-Notestine, Donald J. Hagler Jr., Bin Fang, Anders M. Dale, Michael J. Lyons and Carol E. Franz. *Influence of young adult cognitive ability and additional education on later-life cognition* // *PNAS*, 2019. Vol. 116, № 6. Pp. 2021 – 2026.
14. Оспанбаева М.П. *Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі (2-басыл.)*. – А.: Дарын басп., 2023. – 246 б.
15. Ковшикова О.Ф., Абашина А.Д. Организационно-психологические особенности индивидуального сопровождения ребенка с особыми возможностями здоровья в условиях учреждения дополнительного образования // *Герценовские чтения: психологические исследования в образовании*. – СПб.: Изд. РГПУ им. Герцена, 2021. Выпуск 4. – С. 290 – 297.
16. Климовцов Д.И. Взаимодействие общего и дополнительного образования: современные проблемы при управлении. *Материалы IV Всероссийской научно-практической конференции «Педагогика, психология, общество: от теории к практике»*. – Чебоксары: ИД «Среда», 2022. – С. 170-172.

References

1. Baturina O.S., Beloborodova N.S., Pihovnikov S.V. Strategy for the development of basic and additional education as one of the conditions for overcoming barriers to personal socialization // *Education: traditions and innovations strategies*. 2013. – № 3(9). – Pp. 40-48.
2. Ivanyushina V.A., Alexandrov D.A. Socialization through non-formal education: extracurricular activities of Russian schoolchildren // *Questions of education*. 2014. – No.3. – pp. 174-196.

3. Golovanov V.P. *On the issue of strategy and tactics of modern additional education for children: through the prism of the thirtieth anniversary // About the DOD. Information and methodological journal.* 2022. – №1(37). – Pp.5-14.
4. Pavlenko K.V., Polivanova K.N., Bochaver A.A., Sivak E.V. *Additional education of schoolchildren. Questions of education // 2019.* – №2 – Pp. 241-258.
5. Zhirova N.A., Malova Yu.V. *The possibility of achieving meta–subject and personal educational results in the learning process according to additional programs // About the DOD.* 2017. – №5(11). – Pp. 23-38.
6. Zuev P.V., Trusova S.Ya. *Objective assessment of the results of mastering additional general education programs by students as a means of improving the quality of education in additional education organizations // Pedagogical education in Russia.* 2015. – №9. – Pp. 118 – 124.
7. Lebedeva Yu.V. *Some aspects of the influence of additional vocational education on increasing the potential of a person's personality // Vocational education in the modern world.* 2016. Vol. 6, №3. Pp. 428-434.
8. Gerasimova O.I., Zvereva A.A. *Freedom of additional education – the path to professional self-determination // Additional education for children: development resources. Materials of the VI Interregional correspondence scientific and practical conference.* – Yekaterinburg: «Youth Palace», 2019. Pp. 38-41.
9. Baturina O.S., Pihovnikov S.V. *Strategic objectives of additional education in overcoming barriers to personal socialization among teachers. Materials of the II International scientific and practical conference "Labor psychology and professional development of a teacher: current state, problems and prospects" – Moscow: Scientific technologies,* 2013. – Pp. 138 – 141.
10. Kovshikova, O. F., Bulat, E. S. (2019) *Sotsialnaya i tvorcheskaya aktivnost pedagogov po vospitaniyu patriotizma u detey. realizuyemaya v sotrudnichestve obrazovatelnoy organizatsii i semey obuchayushchikhsya [Social and creative activity of teachers on education of patriotism in children, implemented in cooperation of educational organizations and families of students]. In: S. V. Krivykh, A. D. Abashina (eds.), Vospitaniye i sotsializatsiya v sovremennoy sotsiokulturnoy srede. Sbornik statej Mezhdunarodnoj nauchnoprakticheskoy konferentsii [Education and socialization in the modern socio-cultural environment. Collection of articles of the International scientific and practical conference]. Saint Petersburg: Herzen State Pedagogical University of Russia Publ., Pp. 598–601.*
11. Khaykin V.L. *Psychological work in additional education // Bulletin of practical psychology of education.* 2014. №2 (39). Pp. 16-21.
12. Hasanova R.R. *Methodological problems of studying personal trajectories of education in pedagogical psychology // Vocational education in the modern world.* 2020. Vol. 10, №4. Pp. 4262 – 4270.
13. William S. Kremena, Asad Beck, Jeremy A. Elman, Daniel E. Gustavson, Chandra A. Reynolds, Xin M. Tu, Mark E. Sanderson-Cimino, Matthew S. Panizzon, Eero Vuoksima, Rosemary Toomey, Christine Fennema-Notestine, Donald J. Hagler Jr., Bin Fang, Anders M. Dale, Michael J. Lyons and Carol E. Franz. *Influence of young adult cognitive ability and additional education on later-life cognition // PNAS,* 2019. Vol. 116, №6. Pp. 2021 – 2026.
14. Ospanbayeva M.P. *Content and methodology of Inclusive Education (2nd edition).* – A.: Daryn publishing house, 2023. – 246 P.
15. Kovshikova O.F., Abashina A.D. *Organizational and psychological features of individual support for a child with special health conditions in an institution of additional education // Herzen readings: Psychological research in education.* – St. Petersburg: Publishing House of the Herzen State Pedagogical University, 2021. Issue 4. – Pp. 290-297.
16. Klimovtsov D.I. *Interaction of general and additional education: modern problems in management. Materials of the IV All-Russian scientific and practical conference "Pedagogy, psychology, society: from theory to practice".* – Cheboksary: Publishing house "Wednesday", 2022. – Pp. 170-172.